

Леонід Андреев.

ПРОПАСТЬ.

I.

Вже кінчився день, а вони двоє все йшли, все говорили, і не завважували ні часу ні дороги. Перед ними, на легко сточистім горбі темнів невеликий гайок, крізь галузе дерев червоним, розпаленим вуглем палало сонце, запалювало повітре і перемінювало його на огняний, золотистий порох. Таке близьке і таке ярке було сонце, що все довкола неначе щезало, а воно одно лиш оставалося, прикрашувало дорогу і рівнало її. В пішоходів заболіли очі, вони повернули назад, і нараз перед ними все погасло, стало спокійним і ясним, маленьким і виразним. Десь далеко, за версту або більше, червоний захід обхопив високий пеня сосни, і він горів серед зелени, як свічка в темній кімнаті; багрянницею покрила ся перед ними дорога, на якій тепер кождий камінь кидав довгу, чорну тінь; золотисто-червоною авреолею ясніло волосе дівчини, пронизане соняшним промінєм. Один тонкий, довгий волос відділив ся від иньших і вив ся і хитав ся в повітрі, мов золота павутинка.

Те, що на переді стало темно, не перервало і не змінило їх розмови. Така сама ясна, сердечна і тиха, лилась вона спокійним потоком усе про одно: про силу, красу і безсмертність любови. Вони обоє були дуже молоді: дівчині було всього сімнадцять літ, Німовецькому на чотири роки більше, і обоє були в ученицькій одіжі: вона в скромній, брунатній одіжі гімназистки, він у гарнім мундурі студента-техніка. І як розмова, так усе було в них молоде, гарне і чисте: стрійні, гнучкі фігури, немов пронизані повітрем і споріднені з ним; легкий, певний хід і свіжі голоси, що навіть

у простих словах звучали задумчивою ніжністю, як звучить ручай у тиху весняну ніч, коли ще не весь сніг зійшов із темних піл.

Вони йшли, звертали туди, де звертала незнайома дорога, і дві довгі тіни, що ступнево ставали тоншими, сьмішні задля маленьких головок, то віддільно посували ся на перед, то зливали ся в боку в одну вузку і довгу смугу, як тінь тополі. Та вони не бачили тіний і говорили, а говорячи він не зводив очий з її гарного лица, на якім рожевий захід немов лишив частину своїх ніжних барв, а вона дивила ся в низ, на стежку; підбивала парасолькою маленькі камінчики і слїдила, як із під темної одїжи правильно висував ся то один то другий острій кінчик маленького черевичка.

Дорогу перетяв рів із запорошеними, обірваними від ходу берегами, і вони на хвилику зупинили ся. Зіночка підвела голову, повела довкола затурбованим зором і запитала :

— Ви знаєте, де ми? Я тут ні разу не була.

Він байдуже оглянув місцевість.

— Так, знаю. Там, за тим горбом, місто. Давайте руку, я вам поможу.

Він простягнув руку, неробучу руку, тонку і білу, як у жєнщини. Зіночці було весело, їй хотїло ся перескочити рів самїй, побігти, крикнути: „Доганяйте!“ — та вона здержала себе, злегка, а поважною вдячністю наклонила голову і трошки бояжливо простягнула руку, яка зберегла ще ніжну пухкість дїточої руки. А йому хотїло ся до болю стиснути ту дрожачу руку, та він також здержав себе, в півпоклоні, а пошаною прийняв її і скромно відвернув ся, коли у дївчини злегка відслонилася нога.

І знов ішли і говорили, але їх голови були повні вражєня рук, що зблизили ся на мїнуту. Вона чула ще сухий жар його долонї і мїцних пальцїв, їй було приємно і трошки совїсно, а він впливав ся покірною м'якістю її дрібноючкої ручки і видїв чорний сілюєт ноги і маленький черевичок, що наївно і ніжно обїймав її. І було щось острє, неспокійне в тїм непогасаючїм образї вузкої смужки білої спідниці і стрійної ноги, та несвїдомим зусилєм волї він погасив се. І тоді йому стало весело, а його серцю було так широко і свобідно в грудях, що захотїло ся співати, витягнути руки до неба і крикнути: „Вїжіть, я вас доганяти-му!“ — ту старипну форму первїсної любови серед лїсів і грїмких водонадїв.

І від усіх тих бажань до горла підходили слєози.

Довгі, сьмішні тіни шевли, порох по дорозі став сірий і холодний, але вони не завважили сього і говорили. Вони обоє прочитали багато гарних книжок, і ясні образи людей, що любили терпіти і вмирати за чисту любов, уносили ся перед їх очима. В пам'яті виринали уривки невідомо коли прочитаних поезій, що одівали любов в одяг звучної гармонії і солодкого суму.

— Ви не тямите, відки се? — питав Німовецький, пригадуючи: „...І зі мною знов та, яку люблю, від якої скрив я, не сказавши й слова, всю тугу, всю ніжність, всю любов мою“...

— Ні, — відповіла Зіночка і задумано повторила: „всю тугу, всю ніжність, всю любов мою“...

— Всю любов мою, — мимовільним ехом відізвав ся Німовецький.

І знов вони згадували. Згадували чистих, як білі лілеї, дівчат, що надівали чорну монашу одіж, тужили самотно в парку, засипанім осіннім листем, були щасливі в своїм щастю. Згадували муштин, гордих, енергічних, які про те терпіли і просили любови і чуткого жіночого співчуття. Сумні були викликачі образи, але в їх сумі яснійше і чистійше виглядала любов. Величезна як сьвіт, ясна як сонце, і на прочуд гарна виростала вона перед їх очима і не було нічого могутнійшого і гарнійшого від неї.

— Ви могли-б умерти за того, кого любите? — запитала Зіночка, дивлячи ся на свою півдїточу руку.

— Так, міг би! — рішучо відповів Німовецький, ясно і щиро дивлячи ся на неї. — А ви?

— Я також... — Вона задумалась. — Адже се таке щасте: умерти за коханого чоловіка. Мені дуже хотїлось би...

Їх очи стрїтили ся, ясні, спокійні, і щось гарне післали собі взаїмно, а губи усьміхнули ся. Зіпочка зупинила ся.

— Постійте, — сказала вона. — В вас на сурдутї нитка.

І з довірем підняла руку до його плеча і обережно, двома пальцями зняла нитку.

— От! — сказала вона і ставши поважною, запитала — Ви чого такий блідий і худий? Ви багато вчите ся, правда? Не втомляйте себе, не треба.

— У вас сині очи, а в них ясні точки, як іскорки, — відповів він, розглядаючи її очи.

— А в вас чорні. Ні, карі, теплі. А в них...

Зіночка не договорила, що в них, і відвернула ся. Лице її поволи червоніло, очи стали засоромлені і несъвідлі, а губи по неволі усміхали ся. І не дождаючи Німовецького, що всміхав ся і був чимось задоволений, вона пустила ся на перед, але швидко зупинила ся.

— Дивіть ся, сонце зайшло! — в сумним здивованєм закликала вона.

— Так, зайшло... — відізвав ся він із наглим, острим сумом.

Світло погасло, тіни завмерли, і все довкола стало бліде, німе і без життя. Відти, де перед тим ясніло розжарене сонце, без шуму повали в гору темні грудки хмар і крок за кроком пожирали ясно-синій простір. Хмари збивали ся в клубки, бились о себе, поволи і важко змінiali обриси розбуджених чудовищ і нерадо посували ся на перед, немов їх самих против їх волі гнала якась неволема, страшна сила. Відірвавши ся від иньших, одиноко кидалась ясна, волокниста хмарка, слаба і налякана.

II.

Щоки Зіночки поблідли, губи стали червоними, майже кровавими, зїньки незаметно розширили ся, затемнивши очи, і вона тихо прошептала :

— Мені страшно. Тут так тихо. Ми заблудили?

Німовецький зморщив густі брови і з запитом оглянув околицю.

Без сонця, під сьвіжим подувом близької ночі вона видавала непривітною і холодною; на всі боки розкинуло ся сіре поле в низенькою, немов притоптаню травою, глинистими долами, горбами і ямами. Ям було много, глибоких, прямовісних і маленьких, порослих повзучюю травою; в них уже безшумно залягала на ніч мовчазна пітьма; а те, що тут були люди, щось робили, а тепер їх нема, робило околицю ще більше пустинною і сумною. Тут те там, немов згущена ліліова холодна мряка підіймали ся корчі і гайки і немов дожидали, що скажуть їм покинені ями.

Німовецький поборов важке і неспокойне чутє тривоги, яке підіймало ся в нім, і сказав :

— Ні, ми не заблудили. Я знаю дорогу. Найперше полем, а потім через отой лісок. Ви боїтесь?

Вона хоробро усміхнулась і відповіла

— Ні. Тепер ні. Але треба швидче до дому — пити чай.

Вони прудко і рішучо пустили ся на перед, але швидко звільнили кроку. Вони не дивили ся на боки, але чули мрачну ворожнечу переритого поля, що окружало їх тисячами темних, непоршпих очий, а се почуване зближало їх і кидало до споминів з диточих літ. І спомини були ясні, осьвічені сонцем, зеленим листем, любовю і сьміхом. Немов се було не житє, а широка, м'ягка пісня, а її звуками були вони самі, дві шаленькі потки, одна дзвінка і чиста, як хрусталь, друга трошки глухійша, але яркійша, як дзвіночок.

Показали ся люди, — дві жєнщини, що сиділи на краю глибокої глинястої ями. Одна сиділа, заложивши ногу за ногу і вперто дивила ся в низ; хустка на голові підняла ся, відкриваючи розкуйовдане волосє; плечі горбились і підтягали на верх брудну блюзку з великими як яблука цвїтами і розпущеними пушичками. На прокожих вона й не поглянула. Друга жєнщина на-пів-лежала, задерши голову. Лице в неї було грубе, широке, з мужеськими обрисами, а під очима на вистаючих костях лица горіли дві червоні, цеглясті плями, немов сьвіжі слїди побоїв. Вона була ще бруднійша від першої, а на прокожих дивила ся просто і відважно. Коли вони пройшли, заспівала грубим, мужеським голосом:

Для одного тебе, мій коханий,
Я мов цвїт ароматний цвила...

— Варко, чуєш? — обернула ся вона до мовчазної товаришки, а не діставши відповіді, голосно і грубо зареготала ся.

Нїшовецький знав таких жїнок, брудних навіть тоді, коли на них богата, гарпа одїж, привик до них, і тепер вони пересунули ся перед його очима і щєзали, не лишивши слїду. Але Зїночка, що майже доторкнула ся до них своєю брутатною, скрожною одїжою, почула, як на хвильку ввійшло в її душу щось вороже, нужденне і лихе. Та через кілька мінут вражїне виглядило ся мов тїнь хмарки, що пробїжить бистро по золотистім полі, і коли їх перегнало двоє: мущина в шапці і сурдуті, але босий, і така сама брудна жєнщина, вона побачила їх, але не відчула. Не адаючи собі справи, вона ще довго слїдила за жєнщиною, і її трохи здивувало, чою в неї така тонка одїж, що якось липко, немов мокра, обхопила ноги, і подолок із широкою смугою товстого броду, що в'їв ся в матерію. Щось трївожне, болюче і страшно безнадїйне було в трїпотаню того тонкого і брудного подолка.

І знов ішли й говорили, а за ними сльозула ся мимохіть темна хмара, кидаючи прозору, обережно прилягаючи тїнь. На розпертих боках хмари сьвітили ся тускло жовті, мідяні плями, що ховали ся за її важкою масою ясними доріжками, які звивали ся без шуму. Пїтьма згущала ся так незамітно і покрадьки, що трудно було в неї повірити, і здавало ся, що се ще день, але день тяжко хорий і тихо вимираючий. Тепер вони говорили про ті страшні почуваня і думки, які навідують чоловіка нічу, коли він не спить, і ні звуки ні розмови не перешкаджають йому, а те немов пїтьма широке і многоке, що єсть житем, пригортаєть ся до самого його лица.

— Ви представляєте собі безконечність? — запитала Зїночка, прикладаючи до чола пухкеньку руку і міцно зажмурюючи очи.

— Ні. Безконечність... Ні, — відповів Німовецький, також жмураючи очи.

— А я часом бачу її. Перший раз побачила, коли ще була маленька. Так немов вози. Стоїть один віз, другий, третій, і так далеко, без кінця, все вози, вози... Страшно! — вона здригнула ся.

— Але чому вози? — усміхнув ся Німовецький, хоч йому було неприємно.

— Не знаю. Вози. Один, другий... без кінця.

Пїтьма покрадьки густїла, а хмара вже перейшла понад їх головами і з переду немов заглядала в їх поблїдлі, спущені обличя. І все частїйше виростали темні фігури обідраних, брудних женщин, немов викидали їх із себе глибокі, не знати по що викопані ями, і трівожно тріпотали ся їх мокрі подолки. То одинцем, то по дві, по три з'являли ся вони, а їх голоси звучали грубо і дивно, одиноко в замерзалім повітрі.

— Хто сі женщины? Відки їх так багато? — питала Зїночка боязливо і тихо. Німовецький знав, хто ті женщины, і йому було страшно, що вони понали в таку погану і небезпечну околицю, але відповів спокійно:

— Не знаю. Так. Не треба про них говорити. От зараз миемо той лісок, а там буде рогачка і місто. Шкода, що ми вийшли так пізно.

Їй стало сьмішно, що він говорить „пізно“, коли вони вийшли о четвертій годині, і вона подивила ся на нього і всьміхнула ся. Одначе її брови не розгладжували ся, і вона сказала, заспокоюючи і потїшаючи:

— Ходімо швидше. Мені хочеться чаю. Тай ліс уже близько.

— Ходім.

Коли вони ввійшли в ліс і дерева мовчки ввійшлися вершками над їх головами, стало дуже темно, але любо і спокійно.

— Давайте руку, — сказав Німовецький. Вона нерішучо подала руку, а легкий дотик немов розвігнав пільму. Руки їх були не порушені і не притискалися, Зіночка навіть відсувалася трошки від свого товариша, але вся їх свідомість сконцентрувалася на відчуванню того маленького місця на тілі, де доторкалися руки. І знов хотілося говорити про красу і таємничу силу любови, але говорити так, аби не порушити мовчанки, говорити не словами, але очима. Вони думали, що треба подивитися на себе, і хотіли, але не рішались.

— А от знов люди! — весело сказала Зіночка.

III.

На поляні, де було яснійше, сиділо коло випорожненої фляшки троє людей і мовчки, вижидуючи, дивилися на надходячих. Один, виголений мов актор, засміявся і свиснув так, немов би се значило:

— О-го!

Серце Німовецького впало і завмерло в страшній тривозі, але немов пертий з заду він ішов просто на сидячих, понри яких проходила стежка. Ті ждали, і три пари очей чорнілися страшно і непорушно. І в неспокою, бажаючи настроїти для себе тих темних, обідраних людей, що в їх мовчанці чути було погрозу, показати їм свою безпомічність і розбудити їх співчуття, він запитав

— Чи сюди до рогачки? Сюди?

Та вони не відповіли. Виголений буркнув щось неозначене і насмішливе, а два інші мовчали і дивилися з важкою, зловіщою впертістю. Вони були няні, злі, і їм хотілося любови і вищенья. Червонолиций, запланий, підняв ся на лікті, потім нерішучо мов медвідь опер ся на лали і встав, важко зітхнувши. Товариші мельком поглянули на нього і знов із тою самою упертістю впили очі в Зіночку.

— Мені страшно, — одними губами сказала вона.

Не чуючи слів Німовецький зрозумів її по важкості, в якій опирала ся її рука. І стараючи ся зберегти вигляд супокою, але

відчуваючи невмолиму конечність того, що тепер станеть ся, він почав іти рівно і твердо. А три пари очий приближили ся, блиснули і лишили ся за плечима. „Треба тікати“, — подумав Німовецький, і сам собі відповів: — ні, не можна тікати.

— Зовсім здохляк парубок, аж обидно, — обізвав ся третій із сидячих, лисий, в рідкою рудою бородою. — А дівча гарненьке, дай Боже кожному.

Всі три якось знехотя засьміяли ся.

— Пане, пожди на два слова! — густим басом сказав високий і поглянув на товаришів. Ті підняли ся.

Німовецький ішов не оглядаючись.

— Треба пождати, коли просять, — сказав рудий, — а то і в потилицю можна.

— До тебе говорять! — гаркнув високий і двома скоками дігнав ідучих. Масивна рука спустила ся на плече Німовецького і затрясла ним, а обернувши ся він стрітив коло самого свого обличчя круглі, випуклі, страшні очі. Вони були так близько, що він дивив ся на них немов крізь побільшаюче скло і ясно розрізнявав червоні жилки на білку і жовтавий гній на рісницях. Випустивши німу руку Зіночки, він сягнув до кишені і забуркотів:

— Гроший!... На-те гроший. Я радо.

Випуклі очі що-раз більше кругліли і світили ся. А коли Німовецький відвернув від них свої очі, високий відступив трохи назад і без розмаху, в долини, ударив Німовецького в підбородок. Голова Німовецького відскочила, зуби кланцнули, шапка зсунула ся на чоло і впала, а він, замахавши руками, впав горілиць. Мовчки, без крику повернула ся Зіночка і кинула ся тікати зі всею ивидкістю, на яку була здібна. Виголений крикнув довго і дивно:

— А-а-а!...

І в криком пігнав ся за нею.

Німовецький підняв ся, заточуючись, але ще не всів випростувати ся, як ударом у потилицю знов збили його в ніг. Тих було два, а він один, слабій і непривичний до бійки, але він довго борювався, драпав ся ніхтями, як женщина в бійці, хлипав від безсильної розпуки і кусав. Коли зовсім ослаб, його підняли і понесли; він опирав ся, але в голові шуміло, він переставав розуміти, що в ним творить ся, і безсильно обвисав на їх руках. Останнє, що він бачив, се кусень рудої бороди, що майже попадала йому в рот, а за нею темноту ліса і ясну блязку тікаючої дівчини. Вона

тікала мовчки і швидко, так, як бігла колись-тут підчас забави, а за нею дрібними скоками, доганяючи, садив виголений. А потім Німовецький відчув довкола себе пустоту, з завмиранєм серця скотився кудись у долину, гепнув усім тілом, ударившись о землю і стратив свідомість.

Високий і рудий, кинувши Німовецького в рів, постояли трохи, прислухуючи ся, що творить ся на дні рова. Але їх обличчя і очі були звернені в ту сторону, де лишила ся Зіночка. Відти дійшов тепер високий, придушений жіночий крик і зараз завмер. Високий сердито крикнув:

— Огида! — і побіг навпростець, ломаючи хворост, мов медвідь.

— І я! І я! — тоненьким голоском кричав рудий, пускаючи ся за його слідом. Він був слабосилий і задихав ся, в бійці йому прибито коліно, і йому було обидно, що думка про дівчину прийшла йому першому, а дістанеть ся вона йому остатньому. Він зупинив ся, потер рукою коліно, вичистив ніс. приложив палець до носа і знов побіг із жалібним криком:

— І я! І я!

Темна хмара розлізла ся вже по всім небі, і настала темна, тиха ніч. В темноті швидко щезла коротенька фігура рудого, та довго ще було чути нерівний тупіт його ніг, шелест настоптаного листя і скрипучий жалібний крик:

— І я, братці, і я!

IV.

В рот Німовецькому набило ся землі, яка хрустіла на зубах. І перше, найсильнїйше, що він почув, прийшовши до свідомости, був тугий, спокійний запах землі. Голова була тупа, немов налита оловом, так що трудно було нею рушати; все тіло щеміло і сильно боліло плече, але ніщо не було ані нереломане ані розбите. Німовецький сів і довго дивив ся в гору, нічого не думаючи і не згадуючи. Просто над ним звисав корч із чорним широким листем, кривь яке проглядало прояснене небо. Хмара пройшла, не випустивши ні одной краплі дощу і вчинивши повітре сухим і легким, і високо, на середину неба, підняв ся перекроєний місяць із прозористим, зникаючим краєм. Він доживав остатні ночі і свѣтів холодно, сумно і самітно. Невеличкі шматочки хмар швидко гнали по небі, де очевидно далі дув сильний вітер, але не закривали місяця, лиш

обережно обминали його. В самотності місяця, в обережності високих, ясних хмар, у подуві нечутного на долині вітру пробивала ся таємнича глибина царюючої над землею ночі.

Німовецький пригадав усе, що стало ся, і не повірив. Усе те було таке страшне і не подібне до правди, яка не може бути така страшна, і сам він, що сидів серед ночі і дивив ся відкись із долини на перевернений місяць і біжучі хмари, був також дивний і неподібний до правдивого. І він подумав, що се звичайний страшний сон, дуже страшний і поганий. І ті жінщини, яких так багато вони стрічали, були також сном.

— Не може бути, — сказав він потверджуючим тоном і слабо заперечив важкою головою. — Не може бути.

Він простягнув руку і почав шукати шапки, щоб іти, але шапки не було. І те, що її не було, вчинило зразу все ясним, і він зрозумів, що те, що стало ся, не сон, але страшна правда. В найближшу мінуту, завмираючи від жаху, він драпав ся вже на верх, зсував ся разом із глиною і знов драпав ся і хапав ся за гнучкі нітки корча.

Вилізши побіг на-виростець, не думаючи і не вибираючи напрямку, і довго бігав і крутив ся поміж деревами. Так само нагло, не розбираючи, побіг у противний бік, і знов галузе драпало його по лиці, і знов усе стало похоже на сон. І Німовецькому здавало ся, що колись із ним було вже щось подібне: пільма, невидиме галузе, що драпає по лиці, а він біжить закривши очі, і думає, що все те сон. Він став, а потім сів у невідгідній і непривичній позі чоловіка, що сидить на самій землі, без підвиснення. І знов подумав про шапку і сказав:

— Се я. Треба вбити себе. Треба вбити себе, коли се навіть сон.

Він скочив і знов побіг, одначе спам'ятав ся і пішов новоли, неясно уявляючи собі те місце, де на них напали. В лісі було зовсім темно, але часами проривав ся блідий місячний промінь і обманював, осьвічуючи білі пні, а ліс здавав ся повним непорушних і чомусь мовчазних людей. І се вже було колись і виглядало немов сон.

— Зинаїдо Миколаївна! — кликав Німовецький і голосно виговорював перше слово, а тихо друге, немов разом зі звуком трагичної надії, що хтось відізнаєть ся. І ніхто не відзивав ся.

Опісля понав на стежку, пізнав її і дійшов до поляни. І тут знов, і то вже зовсім зрозумів, що все те правда, і в переляку заметушив ся кричачи :

— Знаїдо Миколаївно! Се я! Я!

Ніхто не відзвивав ся, а Німовецький обернувши ся лицем туди, де повинно бути місто, крикнув :

— Ратуйте!

І знов заметушив ся, шепчучи щось, обшукуючи корчі, коли перед самими його ногами виринула біла, мутна пляма, подібна до застилої плями слабого світла. Се лежала Зіночка.

— Господи! Що-ж се? — з сухими очима, але голосом ридяючого чоловіка сказав Німовецький і прилякнувши, діткнув ся лежачої. Рука його попала на обнажене тіло, гладке, еластичне, холодне, але не мертво, і задрожавши Німовецький ухопив її назад.

— Мила моя, голубочко моя, се я, — шептав він, шукаючи в темноті її лица. І знов, у другім напрямі простягнув руку і знов понав на голе тіло, і куди-б він не простягав руки, всюди стрічав те голе жіноче тіло, гладке, еластичне, що немов ставало теплим від дотику руки. Часами він хапав руку швидко назад, але часами задержував її, і як сам він, без шапки, обідраний, видавав ся собі неправдивим, так і з тим голим тілом ніяк не міг звязати образа Зіночки. І те, що стало ся тут, що робили люди з тим беззвучним жіночим тілом, представило ся йому в цілій огидній ясности і якоюсь дивною, говірливою силою відізнавало ся ві всіх його сугавах. Витягнувши ся, що аж захрустїли сугави, він тупо внялив очи в білу пляму і нахмурих брови, як задуманий чоловік. Жах перед тим, що стало ся, застивав у нїм, звивав ся в клубок і лежав у душі, неначе щось посторонне і безсилне.

— Господи, що-ж се? — повторив він, але звук був неправдивий, немов навмисно.

Він намацав серце: воно било ся слабо, але рівно, а коли нагнув ся до самого лица, почув слабий віддих, немов Зіночка в глибокім зомліню, або снить. І він тихо закликав її

— Зіночко, се я.

І таки зараз відчув, що чомусь буде добре, коли вона довго ще не проснеть ся. Затаївши віддих і бистро оглянувши ся довкола, він обережно погладив її по лиці і поцілував найперше в закриті очи, а потім в уста, що мягко розвернули ся під міцним поцілуєм. Його налякало, що вона може прокинути ся, і він подав ся назад

і завмер. Але тіло було німе і непорушне, а в його безпомічності і доступності було щось гідне жалю і роздривлююче, що непорочно тягло до себе. З глибокою ніжністю і злодійською, полохливою обережністю старався Німовецький накинути на неї шмати з її оджи, а подвійне вражіння матерії і голого тіла було острим мов ніж, і недосяжне, неначе безумство. Він був оборонцем і нападаючим і шукав помочи в докочичного ліса і пільми, але ліс і пільма не давали її. Тут було царство звірів, і нагло кишений на другий бік людського, зрозумілого і простого життя, він почув лекучу пристрасть, розливу в повітрі, і розширював ніздря.

— Се я! Я! — повторяв без думки, не розуміючи того, що було довкола нього, і весь повний споминів про те, як недавно побачив білу смужку спідниці, чорний сілюет ноги і черевичок, що ніжно обхоплював її. І прислухуючи ся до віддиху Зіночки і не зводячи очей з того місця, де було її лице, він посунув руку. Прислухувався і посував іще.

— Що-ж се? — закричав голосно і розпучливо і скочив, лякаючи ся самого себе. На одну секунду в його очах блиснуло лице Зіночки і щезло. Він старався зрозуміти, що се тіло — Зіночка, з якою він ішов сьогодні, яка говорила про безконечність, і не міг; старався відчути весь жах того, що стало ся, але жах був занадто великий, коли думати, що все те правда, і не появляв ся.

— Знайдо Миколаївно! — крикнув він, умоляючи. — По що се? Знайдо Миколаївно!...

Але змучене тіло лежало без голосу, а Німовецький із безв'язною мовою прикляк на коліна. Він умоляв, грозив, говорив, що забере себе, і термосив лежачу, піднімаючи, повертаючи, притискаючи до себе і майже впиваючи ся ніхтями. Потепліле тіло м'яко піддавало ся його зусиллям, ідучи послухом за його рухами, і все те було таке страшне, незрозуміле і дике, що Німовецький знов скочив і закричав:

— Ратуйте! — а звук був брехливий, немов навмисно.

І знов накинув ся на тіло, що не противило ся йому, і плакав, і чув перед собою якусь пропасть, темну, страшну, притягуючу. Німовецького не було, Німовецький оставав ся десь далеко, а той, що був тепер, із страшною жорстокістю мав горяче податливе тіло і говорив, усміхаючи ся хитрою усмішкою безумного.

— Відізви ся! Чи може ти не хочеш? Я люблю тебе, люблю тебе.

З такою самою хитрою усмішкою приблизив розширені очі до самого лица Зівочки і шептав

— Я люблю тебе. Ти не хочеш говорити, але ти усміхався, я се бачу. Я люблю тебе, люблю, люблю.

Він сильнійше пригорнув до себе мягке, безвільне тіло, що своєю безжизненною податливістю будило дику пристрасть, ломав руки і без голосу шептав, абери́вши з людської істоти тільки одну здібність брехати.

— Я люблю тебе. Ми нікому не скажемо і ніхто не дізнається. І я оженю ся з тобою, завтра, коли хочеш. Я люблю тебе. Я поцілую тебе, а ти мені відповіси, добре, Зівочко?...

І з силою приссав ся до її губ, чуючи, як зуби впивають ся в тіло і в болі та силі поцілуня тратячи останні проблески думки. Йому видало ся, що губи дівчини здрігнули ся. На одну мить ясний огняний ляк осьвітив його думку, відкривши перед ним чорну пропасть.

І чорна пропасть пожерла його.

Переклав *М. Лозинський*

